

התפיסות הפוליטיות של הציבור החרדי: משמעויות לדמוקרטיה הישראלית

מצע לדיון בשולחן העגול של המכון לחירות ואחריות, 8 ביולי 2024

הקהילה החרדית היא מגזר ייחודי ומורכב בחברה הישראלית. היחסים בין הציבור החרדי למדינת ישראל ומוסדותיה היוו מאז ומתמיד מקור למתחים ועימותים, ובשנים האחרונות עולה ביתר שאת שאלת השתלבותם של החרדים במדינה, ובפרט סוגיית שירותם בצה"ל.

באוגוסט-ספטמבר 2023 המכון לחירות ואחריות ומכון אהרן ערכו סקר בקרב הציבור החרדי בשיתוף חברת אסקריא. מטרת הסקר הייתה לבחון את התפיסות הפוליטיות והדמוקרטיות של החרדים – ובאיזו מידה הן נבדלות מתפיסות שאר הציבור. הסקר כלל 1135 חרדים ושילב מדגם אינטרנטי וטלפוני, על מנת להגיע לחלקים שמרניים באוכלוסייה החרדית שאין להם גישה לאינטרנט. המדגם נלקח משכבות שונות באוכלוסייה החרדית ושאל לייצוגיות של נשים ושל גברים, לא רק בקרב הזרמים המקובלים והידועים - ליטאי, חסידי, ספרדי ואחר - אלא גם על ציר המודרניות-שמרנות.

ממצאי הסקר מעלים שאלות שונות שנבקש לדון בהן בשולחן העגול: האם ישנה תפיסת עולם פוליטית ייחודית לחרדים או שעמדותיהם נטמעו בתפיסות הימין הישראלי? באיזו מידה הזרמים השונים בציבור החרדי נבדלים זה מזה בעמדותיהם הפוליטיות? כיצד עמדות החרדים ישפיעו על עתיד הדמוקרטיה הישראלית?

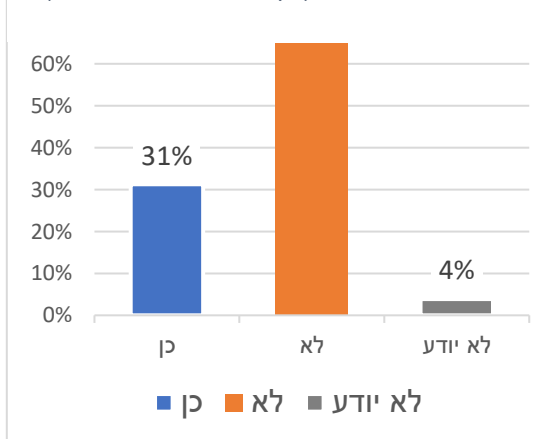
להלן עיקרי הממצאים:

1. שותפות בחברה הישראלית

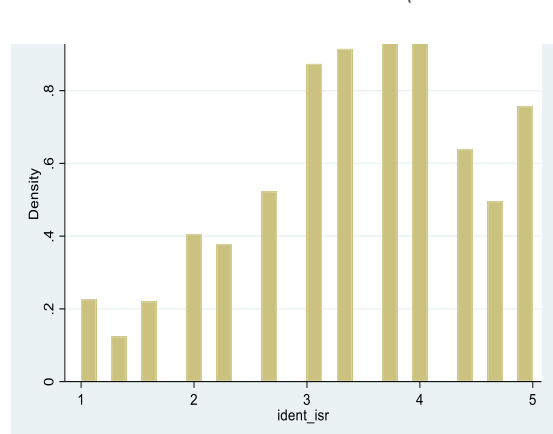
הרוב המוחלט של החרדים נוטים לכיוון תחושת גאווה ושייכות עם המדינה (63%) (תרשים 1). בעוד שחסידיים וליטאים חשים פחות תחושת גאווה ושייכות, ספרדים וחב"דניקים מציגים תחושות חזקות יותר של שייכות למדינה. בהתאם, גם שמרנים חשים פחות תחושת גאווה ושייכות. תחושות הגאווה החזקות בחברה החרדית דומות לתחושות החזקות באוכלוסייה הלא חרדית.

עם זאת, כאשר שאלנו האם גברים חרדים צריכים לתרום למדינה בדרך נוספת מלבד לימוד תורה מצאנו כי רובם המוחלט של החרדים (65%) חשים שגברים חרדים לא צריכים לתרום למדינה בדרך נוספת מלבד לימוד תורה (תרשים 2). ייתכן כי מרבית החרדים חשים שהם תורמים כיום באופן מספק, או שמענה חיובי לשאלה הזו נתפס כהבעת זלזול בערך לימוד

תרשים 1: האם גברים חרדים צריכים לתרום למדינה בדרך נוספת מלבד לימוד תורה? (סקר חרדים ספטמבר 2023)

תרשים 2: מידת הגאווה ושייכות לישראל (סקר חרדים ספטמבר 2023)

התורה. עוד מצאנו כי שיעור הנשים שלא מסכימות עם האמירה גבוה יותר (74%) משמעותית מבקרב גברים (55%).

2. תפיסות דמוקרטיות

לרוב גדול (72%) מהחרדים חשוב לחיות במדינה עם שלטון דמוקרטי במידה רבה או במידה רבה מאד.

תרשים 3: ענן מילים- מהי דמוקרטיה בשבילך? (סקר חרדים ספטמבר 2023)

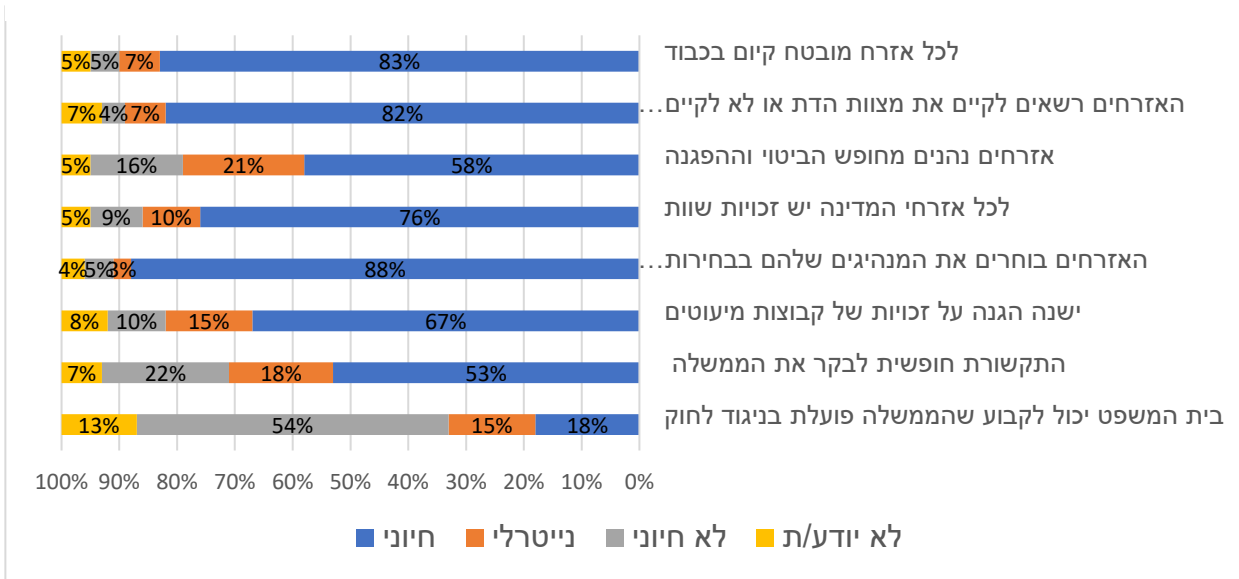

כאשר נשאלו המשתתפים מהי דמוקרטיה עבורם (תרשים 3), עלה כי חלק גדול מאד רואה בדמוקרטיה מימוש של שלטון העם ושלטון הרוב, אבל בה בעת רבים רואים בה השתקפות של ערכי השוויון, החופש, חופש הביטוי וזכויות מיעוט. ביטוי משמעותי שחזר על עצמו היה "איש באמונתו יחיה": ביטוי אשר מבטא גם הוא את מימוש החופש בעיקר לדת. יחד עם ההיבטים הללו, בקרב לא מעט חרדים עלו תשובות שמאתגרות את האופן שבו נתפסת דמוקרטיה. היבט שחזר על עצמו זכה ללא מעט תהודה בתשובות נגע להמעטה בערכו של בג"ץ והבעת רצון לריסון מערכת המשפט. בנוסף מצאו המשיבים מאפיינים של אי כפייה וחופש דת בדמוקרטיה. היו גם שסברו כי הדמוקרטיה צריכה לשקף ערכים יהודיים של לימוד תורה, שמירת הלכה וכינון מדינה יהודית.

כשבדקנו מאפיינים ספציפיים של דמוקרטיה (תרשים 4), מצאנו כי מרבית החרדים רואים מאפיינים שונים כחיוניים לדמוקרטיה בדומה לאוכלוסייה הכללית: שמירה על זכויות מיעוט, בחירות חופשיות, חופש ביטוי, שוויון זכויות, חופש דת, הבטחת קיום בכבוד, ותקשורת ביקורתית. עם זאת, רוב מוחלט סברו שהמאפיין לפיו בית המשפט יכול לקבוע שהממשלה פועלת בניגוד לחוק איננו חיוני לדמוקרטיה, לעומת 18% בלבד שראו בכך מאפיין חשוב.

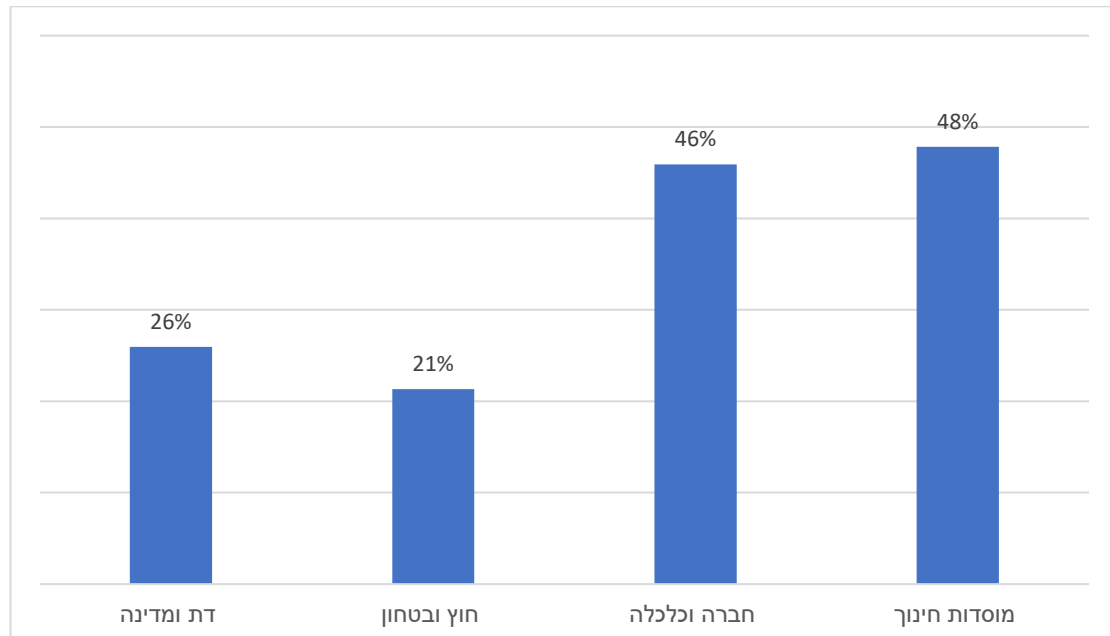

תרשים 4: באיזו מידה המאפיינים הדמוקרטיים הבאים חיוניים לדמוקרטיה (סקר חרדים ספטמבר 2023)

מהי תפיסת השוויון של החרדים? רוב גדול (87%) בקרב החרדים (כולל שמרנים ובזרמים השונים) סבור שלגברים לא צריכות להיות יותר זכויות מנשים. אולם כאשר נשאלו המשתתפים באילו נושאים נשים צריכות לקחת חלק בקבלת ההחלטות 46-48% מהנשאלים תמכו בשילוב נשים בקבלת החלטות בנושאי חינוך וכלכלה וחברה ורק 21-26% תמכו בשילוב נשים בנושאי דת ומדינה וחופי וביטחון (תרשים 5).

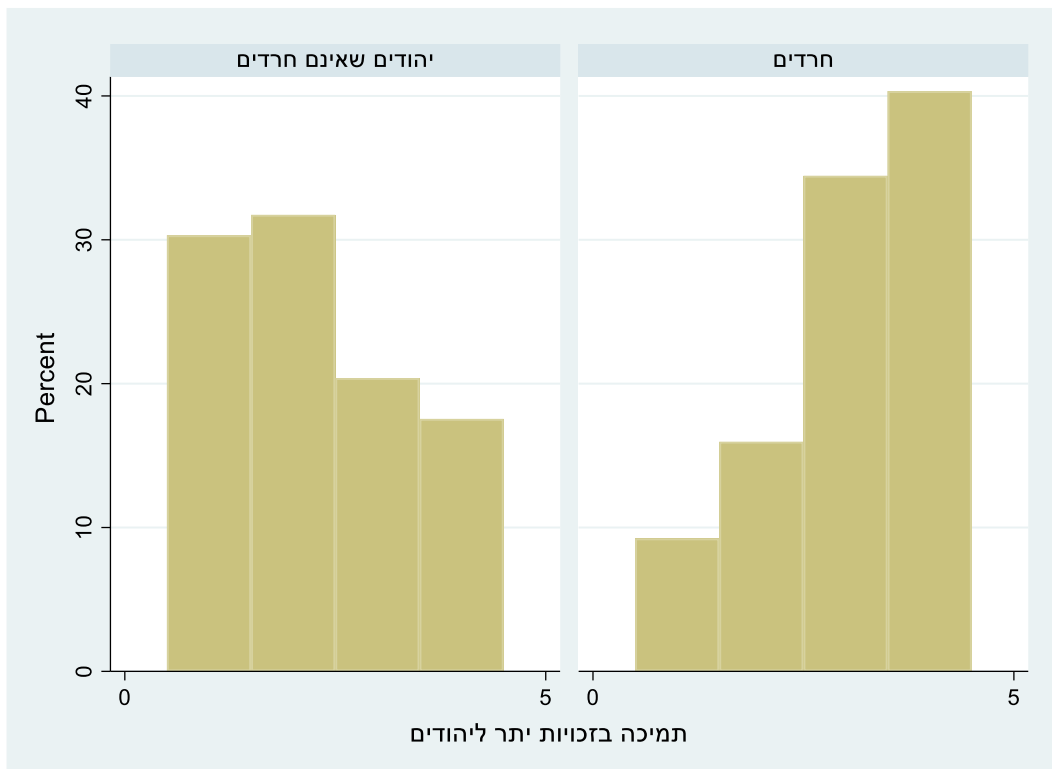
תרשים 5: תמיכה בשילוב נשים חרדיות בקבלת ההחלטות בנושאים שונים (סקר חרדים ספטמבר 2023)

בנוסף נשאלו המשתתפים לגבי מידת ההסכמה עם האמירה שבישראל צריכות להיות לאזרחים היהודים יותר זכויות מאשר לאזרחים הלא-יהודים. מצאנו כי רוב המשיבים (60%) מסכימים עם מתן זכויות יתר ליהודים ביחס לאזרחים לא יהודים. לשם השוואה, מסקר שערכנו בקרב כלל האוכלוסייה בישראל באותה תקופה (יולי 2023) נמצאו הבדלים משמעותיים בין חרדים ליהודים שאינם חרדים [להלן: הסקר בקרב האוכלוסייה הכללית]. 75% מהחרדים הסכימו עם האמירה שליהודים צריכות להיות יותר זכויות מאשר לא יהודים לעומת 38% בלבד מהנשאלים הלא חרדים שהביעו הסכמה עם האמירה הזו (תרשים 6). יש לציין כי ההסכמה עם מתן זכויות יתר לאוכלוסייה היהודית על פני לא יהודית זהה נמצאה זהה להסכמה של מצביעי מפלגות הימין שאינם מגדירים עצמם כחרדים. מעניין לראות כי דווקא ספרדים, שנתפסים כליברליים יותר, ואכן גם בסקר שלפנינו מצאנו זאת, חשים אפילו יותר מאשר הזרמים האחרים כי הם מסכימים עם מתן זכויות יתר ליהודים באופן מובהק. חרדים המוגדרים כמודרניים פחות מסכימים עם זכויות היתר ליהודים ביחס לשמרנים ונייטרלים.

תרשים 6: מידת התמיכה במתן זכויות יתר ליהודים על פני לא יהודים (סקר כללי יולי 2023)

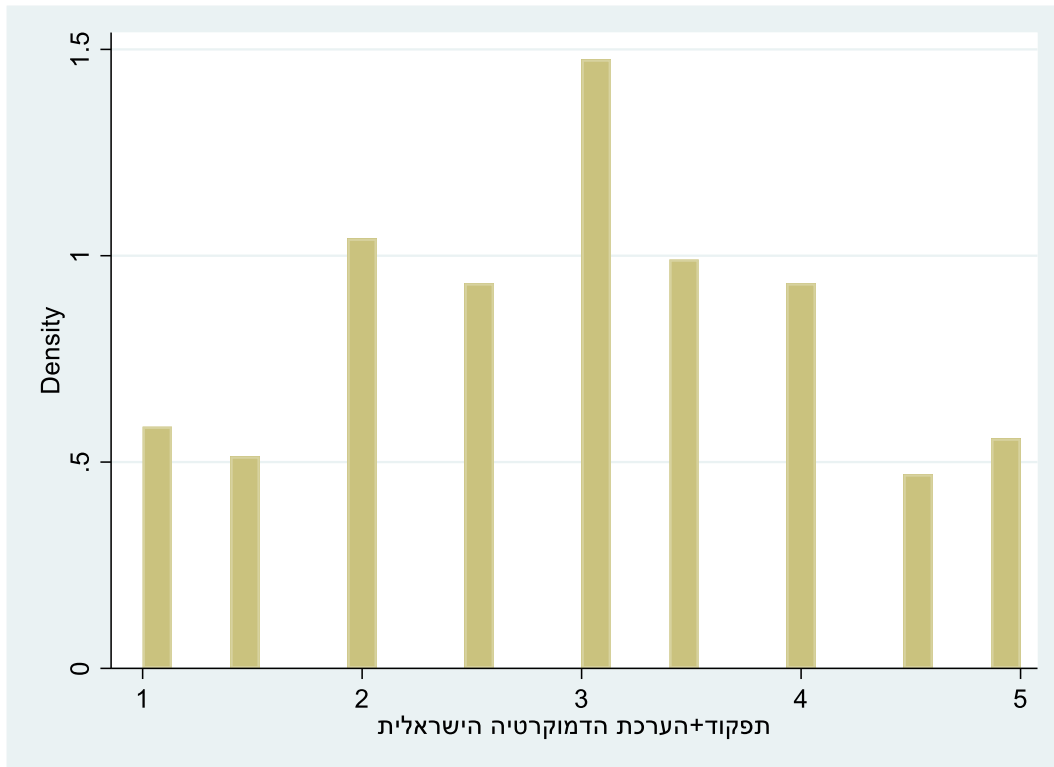

ומה לגבי האופן בו הדמוקרטיה הישראלית מתפקדת?

מתרשים 7 עולה כי רוב החרדים מעריכים באופן בינוני את תפקוד הדמוקרטיה הישראלית. בסקר אחר שערכנו בקרב האוכלוסייה הכללית מצאנו כי חרדים מעריכים באופן חיובי יותר מאשר לא חרדים את תפקוד הדמוקרטיה הישראלית.

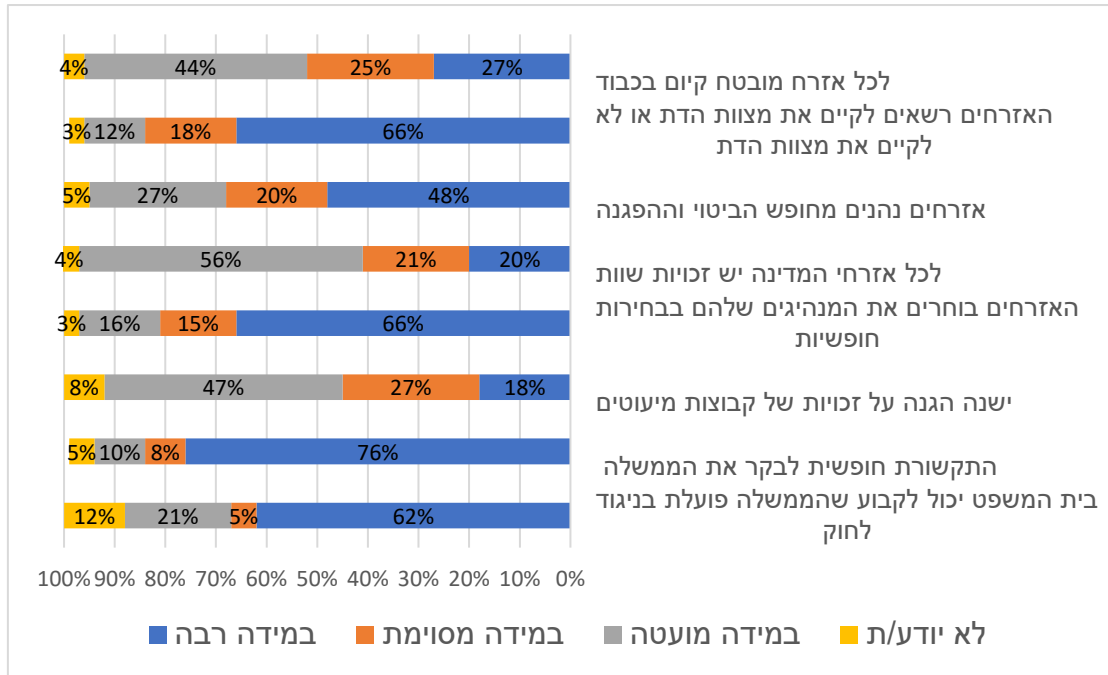
תרשים 7: מדד מאוחד למידת הערכת הדמוקרטיה הישראלית ותפקודה (סקר חרדים ספטמבר 2023)

עוד שאלנו באיזו מידה מאפייני הדמוקרטיה אכן מתקיימים בישראל הלכה למעשה. רק מיעוט מהחרדים (18-27%) מאמינים שבישראל לכל האזרחים יש זכויות שוות; שישנה הגנה על זכויות המיעוטים ושלכל האזרחים מובטח קיום בכבוד. לעומת זאת, כשני שלישים מהם חושבים שבישראל קיים חופש מדת ולדת ושהאזרחים בוחרים את המנהיגים בבחירות חופשיות. רוב מוחלט של החרדים (62-76%) גם חושבים שבישראל התקשורת חופשית לבקר את הממשלה ובית המשפט יכול לקבוע שהממשלה פועלת בניגוד לחוק. בהינתן העובדה שרוב בקרב החרדים סבור כי זהו מצב שאינו רצוי, יתכן כי מדובר בפרשנות ביקורתית של המצב המצוי בדמוקרטיה הישראלית וחוסר שביעות רצון מהתערבות יתר של בית המשפט.

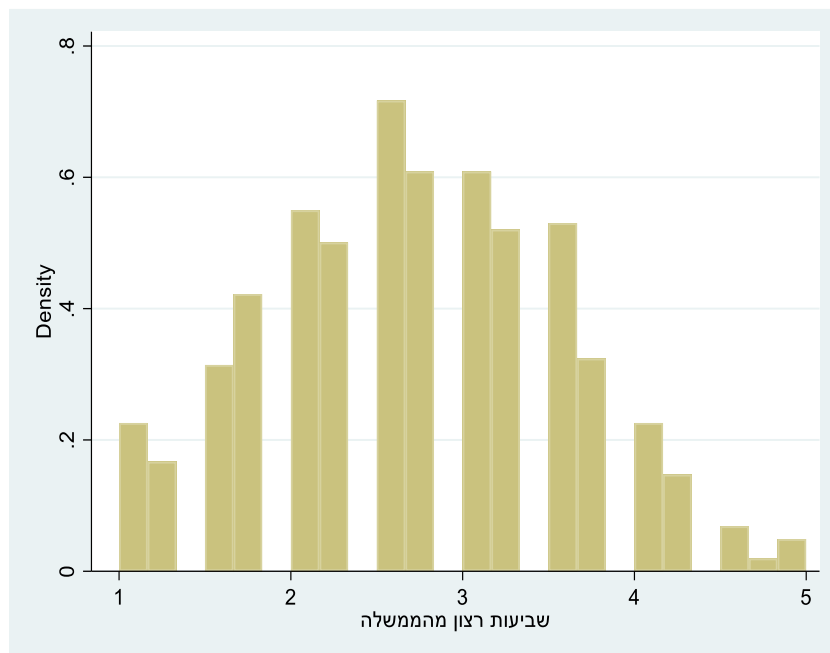
תרשים 8: באיזו מידה המאפיינים הדמוקרטיים הבאים מתקיימים בישראל (סקר חרדים ספטמבר 2023)

3. אמון ושיעור רצון

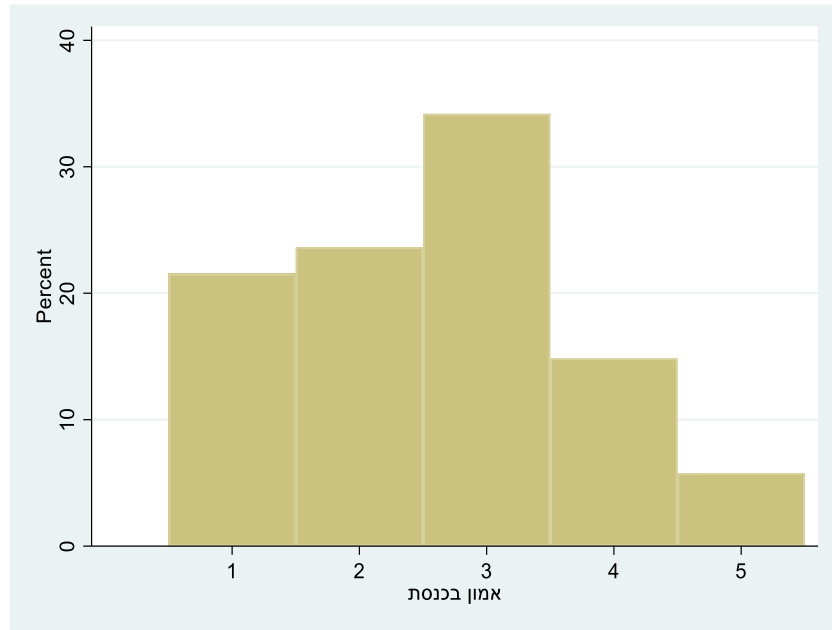
עוד מצאנו כי החרדים בממוצע שבעי רצון מהממשלה במידה בינונית עם נטייה קלה לחוסר אמון (ציון אמון ממוצע 2.68 מתוך 5) (תרשים 9). בהשוואה לכלל האוכלוסייה, החרדים יותר שבעי רצון מהממשלה (אם כי מידת שביעות הרצון שלהם תואמת את מצביעי הימין שאינם חרדים).

תרשים 9: מדד מאוחד למידת שביעות הרצון מהממשלה (סקר חרדים ספטמבר 2023)

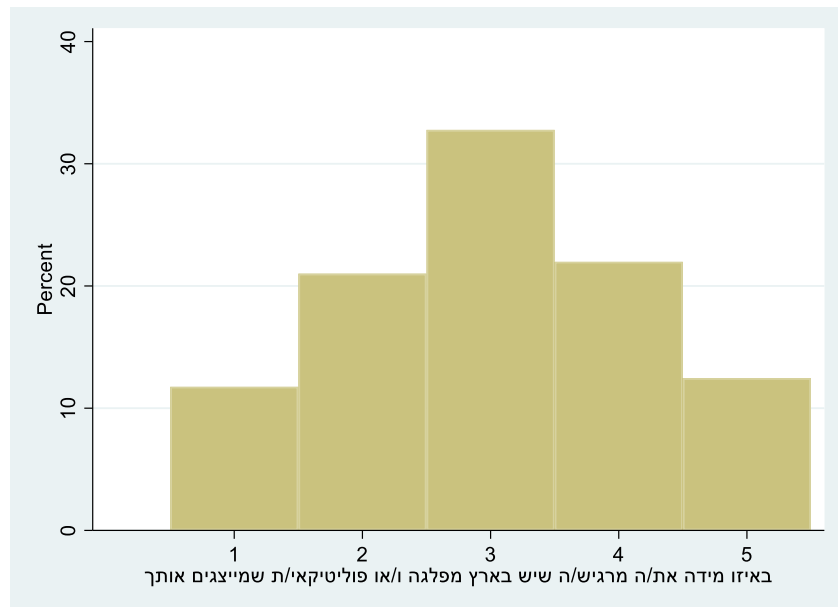

תרשים 10: מידת האמון בכנסת (סקר חרדים ספטמבר 2023)

עם זאת, רק 20% מהחרדים מביעים אמון בכנסת (תרשים 10), ורק 33% חשים שיש בה פוליטיקאי או מפלגה שמייצגים אותם (תרשים 11). מידות האמון של החרדים בכנסת גבוהות במעט ביחס לאוכלוסייה הלא חרדית, אך נמוכות באופן בולט מהאמון שרוחשים מצביעי הימין שאינם חרדים.

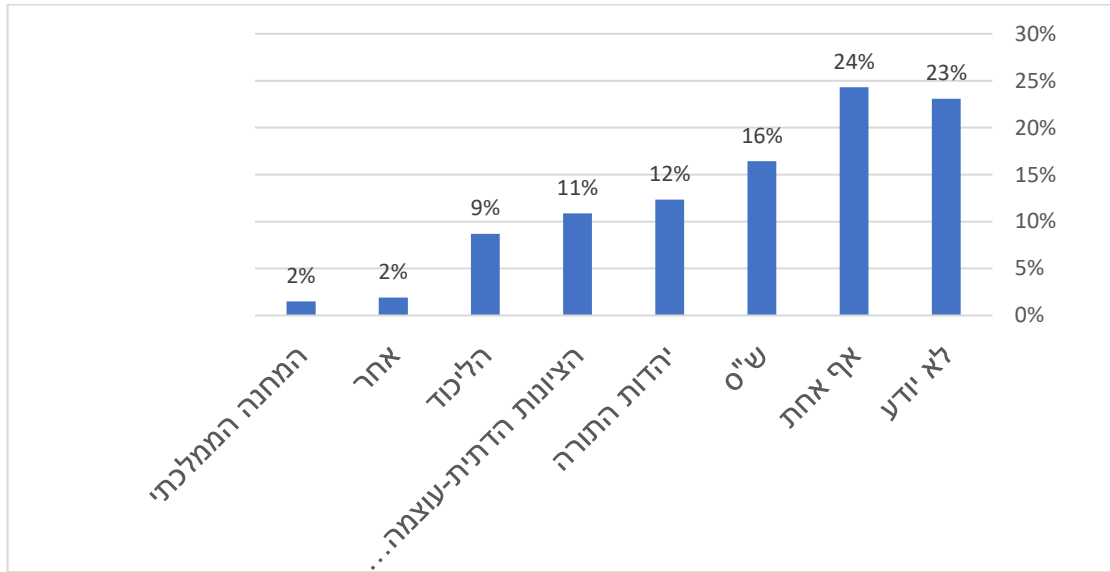
תרשים 11: תחושת ייצוג (סקר חרדים ספטמבר 2023)

ביקשנו ממשתתפי הסקר לציין איזו מפלגה יכולה לטפל היטב בבעיית המדיניות החשובה ביותר מבחינתם (תרשים 12). מצאנו כי קרוב למחצית (47%) מהנשאלים לא חושבים שיש מפלגה כזו או לא יודעים איזו מפלגה תוכל לטפל בבעיה בצורה הטובה ביותר.

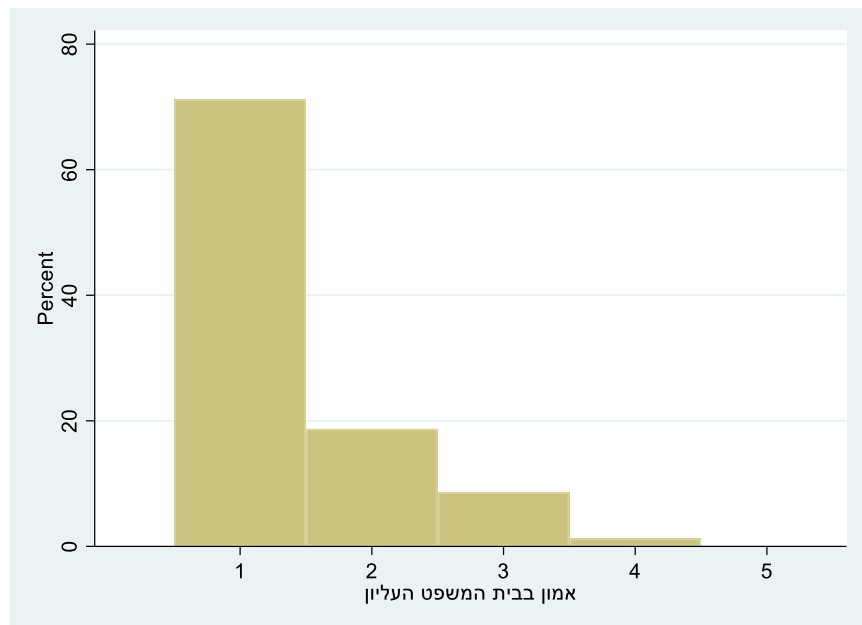

תרשים 12: איזו מפלגה יכולה לטפל הכי טוב בבעיה החשובה ביותר בישראל? (סקר חרדים ספטמבר 2023)

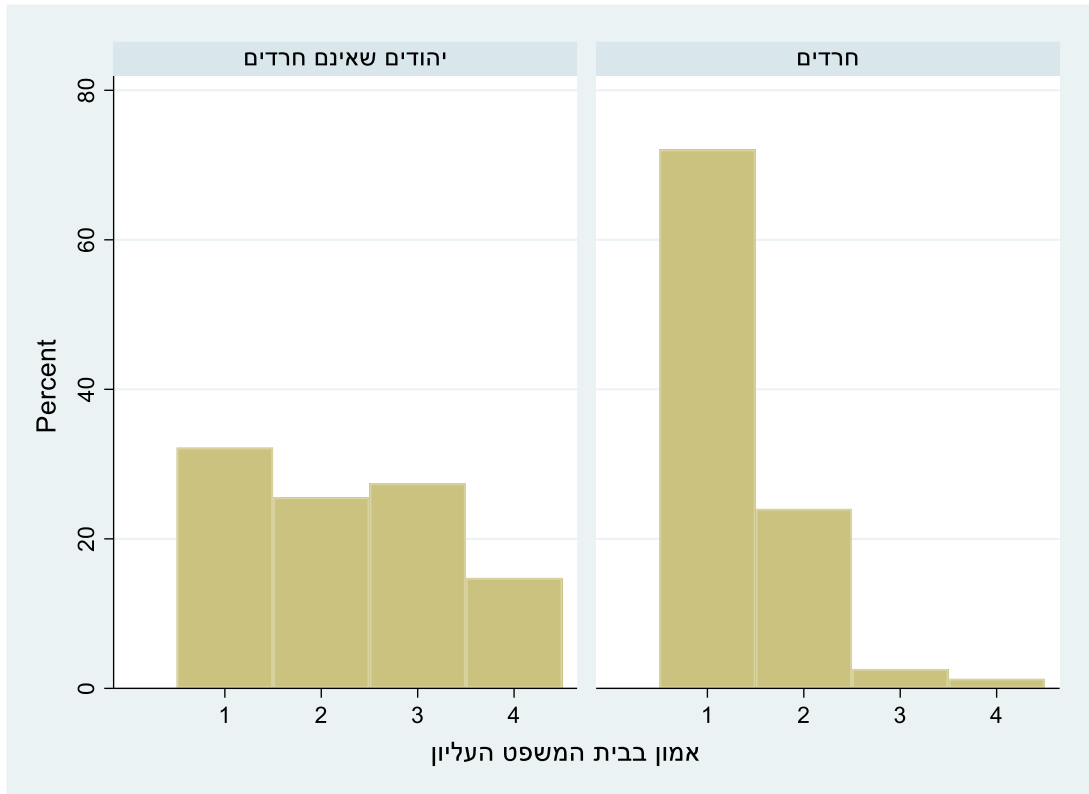
עוד מצאנו כי קיים חוסר אמון מוחלט בקרב חרדים כלפי בית המשפט העליון. רק 1% מהנשאלים בסקר הביעו אמון בבית המשפט (תרשים 13). מהסקר בקרב האוכלוסייה הכללית שערכנו ביולי 2023 עולה שהאמון של החרדים בבית המשפט העליון נמוך מאד ביחס לאוכלוסייה הלא חרדית (תרשים 14), גם כאשר משווים ספציפית למצביעי מפלגות הימין שאינם חרדים.

תרשים 13: מידת האמון בבית המשפט העליון (סקר חרדים ספטמבר 2023)

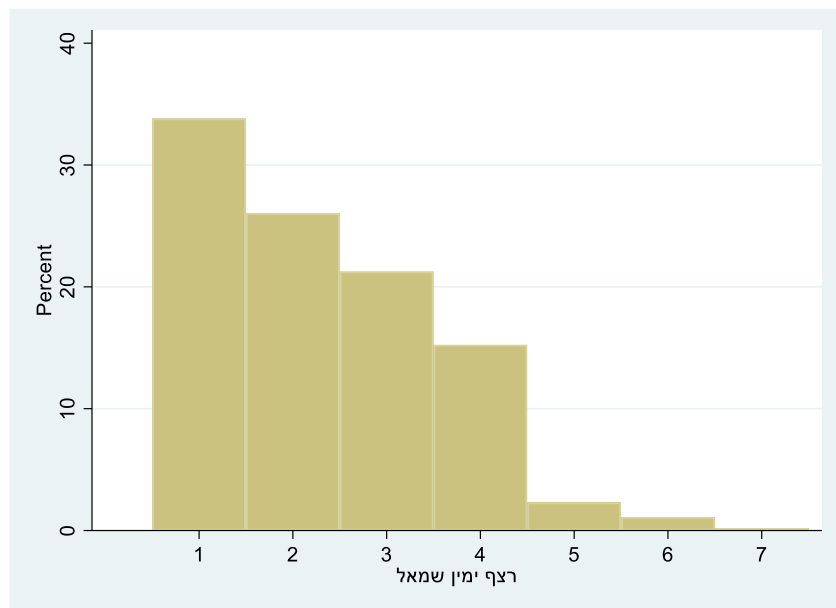
תרשים 14: מידת האמון בבית המשפט העליון (סקר כללי יולי 2023)

4. עמדות פוליטיות

רוב המשתתפים בסקר הגדירו עצמם בצד הימני של רצף ימין שמאל (ממוצע 2.3 על סקלה שבין 1 ימני ביותר ל-7 שמאלני ביותר) (תרשים 15). אין זה מפתיע. תפיסות החרדים ברוב השאלות שבדקנו בסקרים אחרים מתכנסות עם תפיסות מצביעי מפלגות הימין שאינם מגדירים עצמם כחרדים.

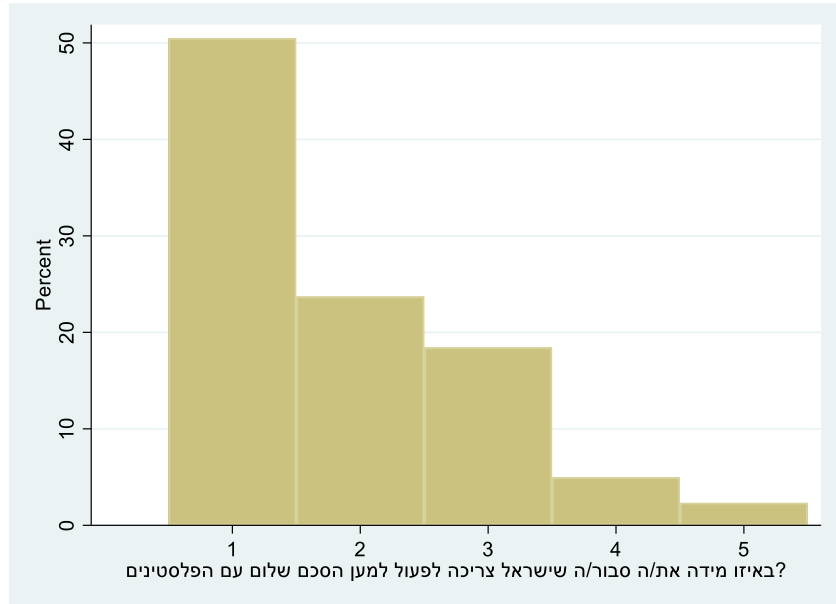
תרשים 15: הזדהות על רצף ימין שמאל (1= ימני ביותר, 7= שמאלי ביותר) (סקר חרדים ספטמבר 2023)

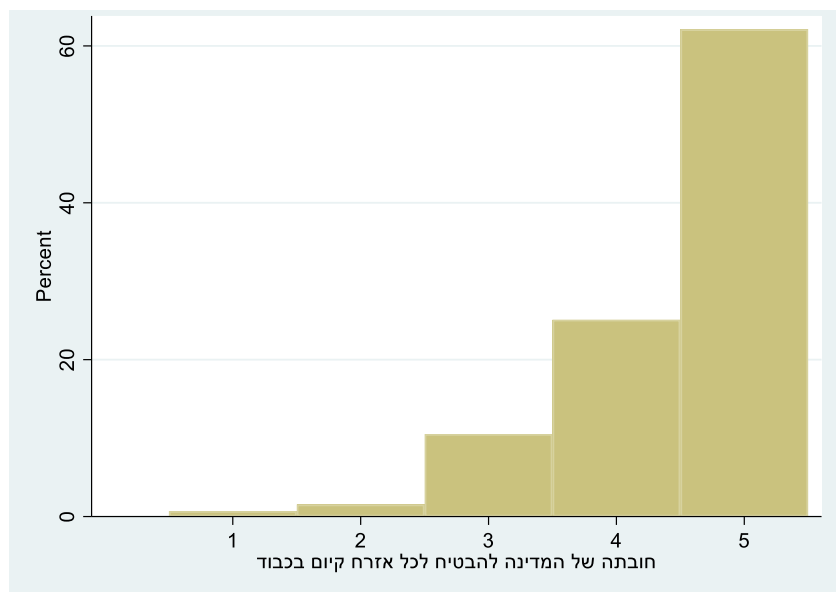
בהתאם לכך רוב גדול (74%) מהנשאלים בסקר מתנגדים לסברה שישראל צריכה לפעול למען הסכם שלום עם הפלסטינים (תרשים 16).

תרשים 16: תמיכה בפעולה למען הסכם שלום עם פלסטינים (סקר חרדים ספטמבר 2023)

מבחינה חברתית כלכלית התפיסה החרדית הפוכה. 87% מהנשאלים בסקר הסכימו עם הטענה שחובתה של המדינה להבטיח לכל אזרח קיום בכבוד (תרשים 17). יחד עם זאת, מהשוואה לסקר בקרב האוכלוסייה הכללית עולה כי התפיסה הזו משותפת לחרדים ולימנים שאינם חרדים. למרות שמדובר בעמדה פוליטית שמאפיינת שמאל כלכלי-חברתי, הימין בישראל מסכים או מאמץ אותה ואיתו החרדים.

תרשים 17: תמיכה בחובה של המדינה להבטיח קיום בכבוד (סקר חרדים ספטמבר 2023)

5. השפעת המלחמה בעזה על עמדות הציבור החרדי

בפברואר 2024 ערכנו סקר דומה בקרב 452 חרדים באמצעות חברת אסקריא כדי לבדוק באיזו מידה השתנו עמדות הציבור החרדי בערבות המלחמה בעזה. מצאנו נסיגה מסוימת בתפיסות הדמוקרטיות: במיוחד בנוגע למתן זכויות ותמיכה ביהודיות של ישראל על חשבון אופיה הדמוקרטי. כן מצאנו עלייה בהתנגדות להסכם עם הפלסטינים. כך, למשל, התמיכה במתן זכויות יתר ליהודים לעומת לא יהודים גדלה מ-60% בסקר הקודם ל-70% אחרי פרוץ המלחמה, וההתנגדות לפעולה למען הסכם שלום עם הפלסטינים גדלה מ-74% ל-81%. שינויים אלה תואמים את התמורות שחלו בעמדות הציבור הישראלי כולו בעקבות המלחמה.

לסיכום, ממצאי הסקרים שלנו מעלים תובנות ומציגים שאלות מעניינות שונות. בחלק גדול מהשאלות ראינו התכנסות של עמדות ותפיסות פוליטיות של חרדים עם תפיסות ועמדות הימין בישראל. זה נכון לגבי עמדות כלפי הדמוקרטיה הישראלית והאופן בו ביהמ"ש העליון נתפס כגורם עוין, וזה נכון גם לגבי תחושות גאווה ושייכות למדינה ולגבי העמדות הפוליטיות המתנגדות להסכם שלום עם הפלסטינים. אולם שאלות רבות נותרו פתוחות: האם נראה זליגה של מצביעים חרדים למפלגות הימין לאור התחושה כי המפלגות החרדיות אינן מסוגלות להתמודד עם בעיות המדינה? באיזו מידה החרדים יתמכו בצעדי הממשלה להחלשת הדמוקרטיה בישראל? כיצד משבר הגיוס ההולך ומחריף ישפיע על עמדות החרדים ביחס לדמוקרטיה ולמדינה? בשאלות אלה ואחרות נדון בשולחן העגול.